

HISTORIJSKI PRIKAZ ETNOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA I INTERESA ZA NARODNU KULTURU U HRVATSKOJ

Dvadesetgodišnjica Hrvatskog etnološkog Društva¹ povod je da svratimo pogled na vrijeme kad se u Hrvatskoj počeo organizirati etnografski i etnološki istraživački rad i da promotrimo razvoj etnologije kao znanosti u nas. Činjenica da u raznim putopisima, izvještajima i drugim dokumentima, te književnim djelima ranijih stoljeća ima etnografske građe, ne pokazuje i ne dokazuje prisutnost znanstvenog zanimanja i znanstvenog pristupa u proučavanju narodnog života i običaja. Tek prvih desetljeća 19. stoljeća sazrela je situacija za usmjeravanje interesa tadanje domaće inteligencije na sadržaje života i kulture seoskog stanovništva. Intelektualni kapaciteti Hrvatske u ranom 19. stoljeću pokazali su se sazrelima za razvitak znanstvene misli i organiziranje usmjeravanja pažnje šireg kruga društva na proučavanje kvaliteta tradicijske kulture. Društveno—povijesne prilike na širem jugoslavenskom području pogodovale su sinhronom buđenju nacionalne svijesti u krugovima inteligencije i naroda. Feudalni sustav, koji je već ulazio u fazu svog raspada, radi postojećih distanci između „viših“ i „nižih“ društvenih slojeva, stvorio je preduvjete za proučavanje „seljačkog“ društva. Međutim, određeni cilj — borba za osamostaljenje i oslobođenje naših naroda od vlasti tuđinaca — doveo je do razvitka svijesti o potrebi proučavanja tradicijske kulture kao dokumenta o opstanku slavenskog etnikona na našem današnjem tlu. Ta svijest bila je vodilja prvih akcija za zapisivanje narodnih pjesama, priča i drugih vidova narodne usmene književnosti i socijalnih tradicijskih kulturnih tekovina.

Prvi „Poziv“ na zapisivanje folklornih sadržaja uputio je 1813. godine Maksimilijan Vrhovec svećenicima. Ubrzo za tim, godine 1818. objavljuje Ljudevit Gaj svoju prvu upitnicu za skupljanje folklorne i etnografske građe, tzv. „narodnog blaga“, istodobno kad se u Beču tiska „Rječnik“ Vuka Kažđžića s opisom običaja i institucija iz narodnog života. Mnoga svijetla imena naše kulturne prošlosti uključuju se u Ilirskom pokretu u taj rad, koji je našao odjeka i suradnika u brojnim seoskim sredinama.² Pokretači tih akcija u Hrvatskoj i u drugim našim krajevima bili su u međusobnim doticajima, izmjenjivali su iskustva, poticali i popularizirali su narodno stvaralaštvo u vlastitim sredinama i u kulturnim krugovima raznih zemalja Evrope.³ Jedan od njih bio je Stanko

¹ B. Bratanić, *Pogled na 200 godina etnološke znanosti*, Izvješća Hrvatskog etnološkog društva, g. V i VI, Zagreb, 1976, 6—54.

² N. Bonifačić—Rožin, *Gajuša, Izbor iz „Narodnog blaga“ Ljudevita Gaja*, Izd. YugoIdiacta, Zagreb, 1973;

Isti, *Ljudevit Gaj, sabirač narodnih umotvorina*, „Kaj“ 12, Zagreb, 1970., 65—71.

O. Šojat, *Lj. Vukotinić prema narodnoj poeziji*, Ivšićev zbornik, Zagreb, 1963., 435—352;

A. Barac, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, S. Vraz i P. Preradović, Zagreb, 1965, 57 i 138;

V. Čulinović—Konstantinović, *Stanko Vraz*, Narodno stvaralaštvo—folklor, sv. 41—43, Beograd, 1972., 199 i d.

³ Italijom, tadanjom Češkom i Rusijom, Bugarskom, Njemačkom i dr.

Vraz. Upravo se navršilo sto i četrdeset godina od prvih pravila koja je on izradio za zapisivanje i opisivanje folklornih sadržaja i života na selu. On je u njima prvi razradio metode terenskog rada, kakve se i danas koriste u znanstveno—istraživačkom etnološkom radu.⁴ On je prvi u Hrvatskoj pokušao organizirati mrežu suradnika na što širem jugoslavenskom teritoriju, shvaćajući da državne granice nisu i granice rasprostiranja južnoslavenske tradicijske kulture. U to rano doba našeg kulturnog preporoda Vraz uočava važnost kontinuiteta kulturnih zbivanja, kulturu shvaća kao dinamičan proces s promjenama i razvojem u zavisnosti o cjelokupnom društveno—historijskom zbivanju. Ukazivao je na potrebu da uz zapisivače sa sela (seljake i seosku inteligenciju) i sami organizatori tih akcija vrše barem kontrolna ispitivanja. Sâm se na terenu služio metodom intervjua i opservacije, građu je kontrolirao i uspoređivao s podacima iz drugih sredina.

Peto desetljeće prošlog stoljeća pokazuje se kao zrelija faza u razvoju znanstvene misli i čvršća podloga za organizaciju znanstvenog etnološkog rada u Hrvatskoj. Stručnjaci raznih struka surađuju u proučavanju pojedinih sfera narodnog života. Dok je folklor na baština bila u početku u središtu interesa, postupno se istraživanja usmjeravaju na običajno pravo i na druge društvene sadržaje. Na pomolu je razdoblje kvalitativnog razvoja znanstvene misli u oblasti proučavanja tradicijske kulture. Bilo je, ipak, potrebno da prođe još nekoliko desetljeća do osnivanja kulturnih i znanstvenih ustanova, koje će postati nosioci tog rada.

Jedna od prvih jezgri bila je Matica Ilirska, i njezin logički nastavak — Matica Hrvatska⁵, koje su bile animatori zapisivačkog rada i čuvari rukopisa pisanih od seljaka i seoske inteligencije, pod utjecajem entuzijazma i rodoljublja Iliraca.⁶ Prvi radovi o običajima i pripovijetke objavljuju se polovicom stoljeća,⁷ kad se i u glazbenim djelima Hrvatske i Dalmacije osjeća utjecaj narodnog lokalnog melosa.⁸

Prvaci tadanje hrvatske kulturne javnosti radili su na osnivanju središnje kulturne ustanove. Potporom J. J. Strossmayera, postajala je ostvarljiva ideja o jezgri koja bi uz dru-

⁴ V. Čulinović—Konstantinović, *Isto*, s. 201 i d. Osnovne su njegove upute za intenzivni intervju, kontrolu građe više ispitanika i točna datacija o ličnosti, mjestu i vremenu zapisivanja, te opservacije. Vidi „Kolo“ od br. III do VII.

⁵ Matica Ilirska osnovana je 1839. g. u Zagrebu, u Narodnoj čitaonici, a 1874. g. mijenja ime u Matica Hrvatska. V. Enciklopedija Leksikografskog zavoda, 4, Laghouat—Oživljavanje, Zagreb, 1968., 270—271.

⁶ Najstariji rukopis iz zbirke Matice Hrvatske (Sign. M. H.) datiran je 1798. g. (M. H. 187.), za njim 1820. g. (M. H. 117).

⁷ Š. Ljubić, *Običaji kod Vlaha u Dalmaciji*, Zadar, 1846.;

M. Valjavec, *Narodne pripovijetke Varaždina i pjesme o rođenju i sudenicama*, „Književnik“, Varaždin, 1851., 131;

St. Novaković, *Narodne pripovijetke o boju na Kosovu*, Zagreb, 1872. i *Narodne pripovijetke iz uže Štajerske*, Izvješća Kr. realne gimnazije u Varaždinu, 1874./1875.

⁸ Spomenica Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 1866—1966, Zagreb, 1966. Stogodišnja djelatnost Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, Muzika, 143—154;

ge temeljne grane znanosti razvijala i etnološko—etnografski rad. S tog razloga je Odbor za osnivanje Akademije, u svojoj prvoj osnovi, podnesenoj Hrvatskom Saboru dne 29. srpnja 1861. g. naveo, da je „u djelokrug Akademije uzeto... jezikoslovje, poviest s istraživanjem državnoga, društvenoga i umnoga života jugoslavenskih naroda“. Proces osnivanja naše prve znanstvene ustanove nije tekao brzo. Trebalo je da se do javnog iskazivanja takve ideje odigraju važni društveni procesi. Ukidanje kmetstva, proklamirano 1848. godine, ostvarivalo se gotovo tri slijedeća desetljeća. U tom društvenom i političkom previranju, ideja o osnivanju slavenske znanstvene institucije nije baš bila poželjna. Ipak, društveno—politička snaga tadanje hrvatske inteligencije, stimulirane kulturnim preporodom koji se pokazao kao masovna akcija u pravom historijskom trenutku, uspjela je godine 1866. (pet godina nakon prvog traženja) ostvariti svoj cilj — osnivanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Od tog doba ova ustanova postaje centar iz kojega se planski organizira znanstveni rad ne samo unutar Hrvatske, nego i među ostalim južnoslavenskim narodima. Takva orijentacija očituje se i u postavkama prvih Pravila Akademije, što su izrađena 1866. g. (t. II), po kojima će se u sklopu četiri glavne struke proučavati i „mudroslovlje“ (folklorne sadržaji i dijalektološka građa), kao i „povijest pravah u Jugoslavenah“.⁹ To znači da se Jugoslavenska akademija neće ograničavati državnim granicama, već granicama rasprostranjenja južnoslavenskog življa na cjelokupnom našem današnjem prostoru.

U razdoblju od prvih dvadeset godina rad se Akademije odvijao u tri odbora: „Odboru za izdavanje historijsko—juridičkih spomenika“, „Odboru za sabiranje podataka o potresima u domovini“ i „Odboru za galeriju slika“. Odluke su se donosile na „skupnim“ sjednicama svih članova, na kojima su se potvrđivale i odluke tih odbora. U tim okvirima Akademija, putem svojih članova, organizira suradnike i na proučavanju „narodoznanstva“. Mnogi autori, koji su i prije osnivanja Akademije objavljivali studije etnografsko—folklornog sadržaja i studije iz slavenske pravne povijesti, uključujući i običajno pravo, postaju redovni i dopisni članovi. Oni, kao i vanjski suradnici, objavljuju izvještaje, građu i studije u „Radu“ Akademije i njezinim drugim edicijama već od prvih brojeva.¹⁰

Djelatnost Akademije odvijala se, osim u smjeru stimuliranja na pisanje znanstvenih i stručnih radova, i u poticanju na istraživački, terenski rad, koji je najprije vršen na području Dalmacije. Ujedno, otkupom rukopisa s opisima sadržaja tradicijske kulture i zapisa narodnih pjesama, priča, poslovice i dr., stvarao se fond rukopisnog arhiva. Istodobno, djelatnost Matice Hrvatske rezultira impozantnim brojem rukopisnih zbirki, uglavnom zapisa epskih narodnih pjesama s područja Hrvatske, Bosne i Hercegovine.

⁹ Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (dalje JAZU), knj. I, Zagreb, 1867—1877., 19.

¹⁰ Isto 54; Rad, I, 179, 229, 261; — V, 1, 123, 233; — VI, 1; — IX, 156; — XI, 265; — XVI, 7, 22; — XXIII, 24; — XXVII, 33; — XXX, 1, 60; — XXXVIII i — XXXIX; — XL, 177 i dr. Tu su radovi P. Matkovića, B. Bogišića, J. Jurkovića, H. Jirečeka, V. Jagića, T. Maretića i dr. U Starinama JAZU pisali su prvih godina npr.: V. Jagić, St. Novaković, F. Rački i dr.

Kroz sve to vrijeme sazrijevala je svijest o potrebi osnivanja zasebnog tijela koje će ubuduće usmjeravati i razvijati znanstveni rad na području etnologije. Osnovne smjernice rada bile su, kako se iz ranije aktivnosti Akademije razabire, zacrtane znatno prije nego što je filologičko—historijski razred, na sjednici od 29. prosinca 1888. godine, izabrao pet svojih članova u Odbor kojemu će glavni zadatak biti — „da sakuplja tradicionalnu narodnu literaturu”.¹¹ F. Rački, M. Valjavec, N. Nodilo, T. Smičiklas i T. Maretić bili su prvi tim koji je, podržavan općim stavom Akademije, počeo inicirati etnografska istraživanja i zapisivanje folklorne građe, kao i znanstveni rad. Godina 1888. bila je godina presudnih odluka. Osim odluke o osnivanju ovog Odbora, na skupnoj sjednici od 4. studenoga odlučeno je uspostaviti zamjenu „Rada” Akademije za etnološke publikacije (iz Budimpešte i Moskve).¹² Takva akcija bila je u skladu sa zadatkom koji je Akademija postavila pred Odbor — „da se sakuplja tradicionalna narodna literatura, koja će se s vremenom izdavati”. Ujedno se traži da „Odbor ponajprije... nacрта kratka pravila o sakupljanju, uređivanju i izdavanju pomenute literature”.¹³ Očito se pod terminom „literatura” razumijevao mnogo širi tradicijski sadržaj. Međutim, ni organizatori toga rada, u prvim desetljećima rađanja etnologije kao znanosti, nisu mogli jasno ograničiti i precizirati njen sadržaj. Ipak, postojala je izrazita svijest o potrebi akcija mnogo šire naravi, pa je u tom smislu godine 1889. organizirana svečana sjednica, kojom je proslavljena 500. godišnjica bitke na Kosovu i 200. obljetnica oslobođenja Slavonije od Turaka.¹⁴ Istodobno se u Akademijim krugovima vode rasprave o opsegu etnološkog rada. Odlučeno je da se raspiše „nagrada zadaća”, odnosno natječaj na temu „Etnografijski odnošaji Balkanskoga poluotoka od najstarijih vremena do turskoga osvojenja”. Međutim, ta se inicijativa pokazala preuranjenom, jer se na natječaj nikada nije nitko javio. Sintetičko—analitičke studije mogle su se pojaviti tek mnogo kasnije, kad je etnografski rad dao obilniju građu za njih.

Shvaćajući, već u ono vrijeme, da će etnografska istraživanja „trebati mnogo više podpore obrazovanoga...obćinstva” nego što je potrebno za skupljanje pisane, historijske građe, prvi predsjednik Akademije, Franjo Rački, obrazlaže potrebu sustavnog etnološkog rada. On prvi upozorava, da „građa crpljena ...iz pisanih spomenika nije dostatna za svestrano i podpuno izučavanje naroda”. To je razlog da on skreće i javnosti i Akademiji pažnju na „onu prvu popunjajuću građu, koja leži u životu, u predaji samog naroda, te od prve nije mnogo manje važna, a njezino je sabiranje, prebiranje i izdavanje mnogo teže.”¹⁵ Rački spoznaje vrijednost etnografske građe i etnologiju vrednuje kao

¹¹ Ljetopis JAZU, 4, Zagreb, 1889, 17, 44.

¹² Isto, 3, Zagreb, 1888, t. 12, 89. Ubrzo se uspostavlja suradnja i s Čehoslovačkom.

¹³ T. Maretić bio je za to zadužen kao i da obavlja redaktorske poslove. Ljetopis JAZU, 4, Zagreb, 1889, t. 2, 48, t. 6, 50.

¹⁴ Isto, (v. bilj. 11), 51, 53 i 65. Rasprave su čitali: F. Rački — o stanju Srbije neposredno prije boja na Kosovu, o boju i njegovim posljedicama; T. Maretić — o kosovskim junacima i događajima odraženim u narodnoj epici; T. Smičiklas — historijsku raspravu o oslobođenju Slavonije.

¹⁵ Ljetopis JAZU, 4, Zagreb, 1889, 79 i d. — Svečana sjednica Akademije od 30. studenoga 1889., Svečano slovo F. Račkoga.

povijesti potrebnu srodnu disciplinu. Ističe da obje – povijest i etnologija – nadopunjujući jedna drugu, mogu doći do znanstvene istine. On jasno ukazuje na to da „praznine u poznavanju naroda... treba ispuniti tvorinami puka, koje iz raznolikih ograda njegova života na površinu izbijaju, a koje su od onih (misli pisanih, op. V. Č.–K.) spomenika obično i starije i raznovrsnije”.¹⁶ Sve to, izrečeno već prve godine rada “Odbora za tradicionalnu literaturu”, ukazuje na širinu pogleda članova Odbora i Franje Račkoga kao nosioca njegove aktivnosti. On je vrlo dobro informiran o situaciji u svijetu, o radovima Lubbocka, Tylora i drugih, o etnološkim društvima u Francuskoj, Britaniji, Njemačkoj, Rusiji, Italiji, te o etnografskim i folklornim istraživanjima u Španjolskoj, Portugalu, Švicarskoj i Poljskoj. U svom svečanom govoru Rački ukazuje na neophodnost osnivanja stručnih i znanstvenih institucija – „zavoda” – koji bi trebali obrađivati „sve grane domaćega narodoslovja”. On je mišljenja da Akademija, zbog nedostatka kadra i sredstava, ne može proučavanjima obuhvatiti sve potrebne sadržaje, pa ona nužno moraju biti svedena na tematska proučavanja u sklopu pojedinih sfera „psihologijskog dijela domaćeg narodoslovja”, običajnog prava, folklor,¹⁷ zavisno od profila stručnjaka koje smo tada imali.

U želji da i naša znanost ide u korak sa svjetskom, Rački postavlja kao osnovnu zadaću – sakupljanje građe, rukovođenje tim radom, objavljivanje građe, znanstvenu obradu i objavljivanje znanstvenih studija.¹⁸ Ističući u svom govoru (koji, kao vizionarska projekcija, ima historijsko značenje za razvojni put etnologije) do tada postignute značajne rezultate radova Karadžića, Kuhača, Valjavca, Vrčevića, Mikuličića, Tordinca, Stanojevića i drugih, Rački ustanovljuje da „oko znanstvenoga obrađivanja građe te vrste ostaje još uvijek široko polje rada”.¹⁹ Ne samo da je svjestan da se ovaj rad nalazi u svojoj početnoj fazi i da još nije sazrijelo vrijeme a ni sakupljeno dosta građe za sintetičke studije, nego iz njegovih misli proizlazi shvaćanje neprestane promjenjivosti života i kulture naroda „koji stoje pod uplivom dviju uzporedice tekućih struja: davnih predaja i novih misli”.²⁰ Taj, u historijskom toku neprekidan proces interakcije tradicijskih kvaliteta i inovacija, bit će imperativ za proučavanja starih profila kulture i onih suvremenih svakom naraštaju istraživača.

---

¹⁶ Isto, 80.

¹⁷ Isto, 80–81. – U tu skupinu obuhvaća: „...uz jezik ...pjesme, pripovjetke ili priče, bajke, gatke, basne, podrugalice, poslovice, zagonstke, običaje, ne samo pravne, nego koji prate razne zgrade i miene pučkoga života, a u kojih su se... sačuvala uspomene pradavnih vremena”, i dijalektološku građu.

¹⁸ Na poziv koji je Akademija uputila: studentima i gimnazijskim đacima viših razreda, pučkim učiteljima, župnicima i kapelanima, upravnim činovnicima, sucima, odvjetnicima i vlasteli, objavljen u novinama „Prijatelj naroda” (br. 15, 5. 8. 1897., g. X) javili su se brojni suradnici, osim „posebnika” sa sela, imena kao što su – Vid Vuletić–Vukasović, Milutin Cihlar (tada gimnazijalac) i dr.

¹⁹ Ljetopis JAZU, 4, v. bilj. 15, 81–83.

²⁰ Isto, 83.

Ovakva razmišljanja i shvaćanja potrebe dubinske analize „tradicionalne literature“, shvaćane (u širem smislu od samog termina) kao promjenjivi sadržaj, dokaz su svijesti da su oblici narodnog stvaralaštva i socijalne kulture zavisi o promjenama drugih životnih kvaliteta. Ujedno, to je dokaz da se potkraj stoljeća intenzivnije promjene događaju u području socijalne i tzv. duhovne, nego materijalne kulture, jer materijalna kultura nije tada još bila u jednakoj mjeri u interesu znanstvenika.

„Odbor za sabiranje spomenika tradicionalne literature“ djelovao je do 1894. godine u svom prvotnom sastavu, s Račkim kao predsjednikom, šireći krug suradnika na zapisivanju etnografske građe kao „zajedničke imovine cjelokupnoga hrvatskoga i srpskoga naroda“, uključujući i slovensku usmenu književnost.²¹ Stvarao se time rukopisni fond s namjerom da se recenzentskim postupkom odrede radovi za kasnije objavljivanje u Akademijinim izdanjima. Akademija je određivala godišnju novčanu pomoć za istraživački rad na terenu, koja se dodjeljivala članovima i suradnicima Odbora, no nije uvijek bila iskorištena u cijelosti. Članovi Odbora držali su na prigodnim sjednicama predavanja i iznosili svoje znanstvene rezultate, a u edicijama Akademije gotovo kontinuirano su se objavljivale studije iz sve šireg kruga tradicijske problematike.²² Unutar Odbora vodile su se diskusije o metodama rada i potrebi usmjeravanja znanstvenog interesa na određene manje zastupljene sadržaje, npr. običaje, socijalnu kulturu, dijalektološke probleme. Dva pododбора u sklopu toga tijela radila su na sastavljanju *uputa* za skupljanje folklorne i dijalektološke građe, no do ostavarenja tih zadataka nije došlo do smrti Račkoga. Odbor se idućih godina popunjava novim članovima, nastavlja rad na temelju do tada zadanih smjernica i donosi odluku o izdavanju „Folklorističkog zbornika“ pod uredništvom Ivana Milčetića, profesora u Varaždinu, koji dobiva zadatak da napiše „naputak“ za skupljanje građe.²³ Odbor počinje djelovati kao redakcijsko tijelo, koje objavljuje poziv na suradnju u Zborniku i odlučuje da će u njemu objavljivati folklornu građu, značajnu za narodni život i običaje, pravne

²¹ Isto, 5, Zagreb, 1890., 71 i d. Nakon smrti Račkoga Tadija Smičiklas i kao član Odbora (od 1888.), predsjednik Filologijsko-historijskog razreda i predsjednik Akademije, do svoje smrti nastavlja djelovati u duhu Strossmayerovih ideja, kojeg je — dajući Akademiji ime „Jugoslavenska“ — vodila „živa vjera u zdravu snagu hrvatskoga naroda, da može prvo kolo voditi među braćom za narodno jedinstvo...“ (50). On potiče na sakupljački etnografski i folklorni rad i predlaže da Akademija izdaje Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena. (M. Kostrenčić, Tadija Smičiklas, Predavanja održana u Jugoslavenskoj akademiji, sv. 20, Zagreb, 1962. Djelovanje i rad u JAZU, 45, 46, 48–50).

Na komemorativnoj sjednici Odbora (dalje ONŽO) od 9. XI. 1914. g. D. Boranić kaže: „Od kada radi ovaj Odbor... danas je prvi put, što mu ne predsjedada Tade Smičiklas. Kao što je on cjelokupni rad naše Akademije... uvijek promicao... gimnazijsku mladež upozoravao na sakupljanje narodnoga blaga, a plod toga... jeste velika zbirka koju je nedavno poklonio folklornom odboru. ...prvi Smičiklasov književni rad... zbirka pripovjedaka iz osječke okolice (1863/4.) ...“.

²² Ljetopis JAZU, 6, Zagreb, 1891, 55, 79. — Akademija novčano pomaže štampanje radova izvan svojih okvira (F. Kuhača, B. Bogišića i dr.), a Zbornici donose radove autora i izvan Odbora (V. Klaić, 1896. i dr.). V. Ljetopis JAZU, 1896, 18.

²³ Ljetopis JAZU, 10, Zagreb, 1895, 6, 16–20. Odbor se 1894. popunjava M. Šrepelom (Ljetopis, 9, s. 10), godine 1895. I. Milčetićem, god. 1896. A. Musićem, 1897. g. P. Budmanijem itd.

običaje, građu iz narodne medicine, dijalektološke priloge i zapise o vjerovanjima.²⁴ Budući da Milčetić nije mogao nastaviti s uredničkim radom, poslije prvog broja Zbornika, godine 1896. za profesionalnog urednika bio je pozvan Antun Radić. On je dao novu fizionomiju Zborniku, izradio „Osnovu za sabiranje građe koja u narodu živi” i organizirao široku mrežu suradnika. Od prvotnog tematskog proučavanja, „Osnovom” se obuhvaća sveukupni sadržaj narodnog života i kulture i pokušavaju usmjeriti zapisivači na monografsko opisivanje pojedinih, uglavnom seoskih sredina. Ona je do polovice našeg stoljeća ostala glavni uzorak za terenski zapisivački rad.

„Odbor za folkloru” pojavljuje se kao sve češći naziv Odbora, iako sadržaj njegovoga rada i Zbornika, po uzoru na postojeće slavenske i evropske publikacije toga tipa, prelazi granice tog naziva. U Zborniku se objavljuju stručne i znanstvene rasprave, građa „sitnice” i bibliografija o „slavenskom folkloru”. Radovi suradnika sa sela i iz redova inteligencije objavljuju se ili pak tvore rukopisni arhiv Odbora. Počeo se ostvarivati cilj Akademije, da se objavljuju studije i građa s područja cijelog Balkanskog poluotoka, kako bi poslužili kao podloga za poredbene znanstvene analize tradicijske kulture.

Znatne ekonomske i društveno-političke promjene na prijelazu stoljeća očito su utjecale na intenzivno mijenjanje života i kulture seoskog stanovnika, pa je svijest o potrebi hitnog skupljanja „narodnog blaga” koje propada iskazana stavom Akademije da žrtvuje sva svoja raspoloživa sredstva u tu svrhu.²⁵ Premda je bilo pokušaja da istraživački rad organiziraju pojedini napredni intelektualci, kakav je bio Josip Ptašinski u Istri,²⁶ veći odziv uslijedio je tek na organiziranu akciju Akademije.²⁷ Intenzivno su se putem Odbora vršile i zamjene folkloernih i etnografskih publikacija s ustanovama u zemlji i izvan granica. U organiziranju i propagiranju etnografskog rada Odbor je imao velikog uspjeha. Objelodanivanjem Zbornika krug suradnika se sve više širio, ali se i rad Odbora na stanovit način afirmirao u intelektualnim krugovima. Godine 1901. Odbor dobiva zadaću da izradi osnovu za „priredbu hrvatske etnografske izložbe i za osnutak hrvatskog etnografskog muzeja”.²⁸ Iako su postojale muzejske ustanove kompleks-

²⁴ Isto, 18, 79 i 81; Istodobno interes se usmjerava na „duševna i društvena svojstva naroda”, a također na „stan, nošnju i život u kući i van kuće”. Ljetopis, Zagreb, 1896., 22.

Z. Šimunović, *Prikaz arhiva Odbora za narodni život i običaje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Izvješća, Etnološko društvo Jugoslavije, Ogranak za SR Hrvatsku, Zagreb, 1972., 111–115.

²⁵ Ljetopis, 1897., 49 i 72; U tom smislu govori predsjednik JAZU J. Torbar u svečanoj besjedi na sjednici dne 17. XII. 1897, a dan kasnije isto kazuje tajnik Akademije F. Vrbančić.

²⁶ Z. Šimunović, *Josip Ptašinski – sakupljač etnografske građe u Istri*, Rad XVII Kongresa Saveza folklorista Jugoslavije – Poreč 1970., Zagreb, 1972, 67–69. – Tu akciju Ptašinski je poveo 1870. godine.

²⁷ Do 1898. g. arhiv Odbora (kasnije ONŽO) imao je već oko 50 pohranjenih i otkupljenih rukopisa. Godine 1900. primljeno je npr. 36 prinosa iz Hrvatske, Slavonije, Bosne, Hercegovine, Dalmacije, Istre i Poljske.

²⁸ Ljetopis JAZU, 1901., 24.

Drugi svezak (1897. Uredio Dr. A. Radić. 516 str. i 57 slika) sadržaje (osim urednikove »Osnove« i Vjesnika) opis narodnoga života i običaja u Otoku i okolici od J. Lovretića (i B. Jurica).

Cijena 2 for. 50 nt.

Za pretplatnike III. sveska: 2 for. (20 nt. poštarina.)

Prvi je svezak (1896. Uredio prof. J. Milčević. 368 st., jedna slika i 3 tablice) za se cjelina, sadržaj različit, sve su radnje svršene.

Cijena 2 for. 50 nt.

Pretplatnici III. sveska „Zbornika za narodni život i običaje“.

Br.	Prezime i ime	Mjesto	Pošta (ulica)	Komada		Platio	*** Tko sabere
				1. sv.	2. sv.		
1.	Bradanić Tihomir	Prag	Št. Vrhov. 1. ul.	I	II	1/2	Ima sabirano, * * * * * * * * * * i pošalje barem polovicu novaca (s poštarinom 11 for.) dobiva jedan komad na dar.
2.	Radović Otokar	"	Št. Vrhov. 1. ul.	I	II	1/2	
3.	Opic Vjekoslav	"	"	I	II	1/2	
4.	Novak Jovan	"	"	I	II	1/2	

Sve što se odnosi i pošalje u listu.

* Tko se pojavi, ili se već pojavio kao predhodnik, a ne pošalje novaca, postat će član sa „Zbornik“ na naknadno plaćanje (Nadmahno), a to je skuplje.

Moj adresar:
Vjekoslav Opic
 Št. Vrhov. 1. ul. 779
 409 Prag

Uputa za sabiranje grada šalje se u „Osnovu“, koja se dobiva na zahtjev besplatno. —
 Vjesnik izlazi svake 30 dana, sa 15 tiskanih strana. — Sve se šalje listu: „Zbornik, slavonski“
 (Urednik „Zbornik“ u Zagrebu.)

Novice su odmah čim mi, a, pri njegovu postanku, obilježje
 se mogu zahvaliti postanku na njegovu

Poziv na pretplatu za ZbNŽO J. Slavena br. III. 1898. g. Rkp. ONŽO JAZU, sign. SZ 19, Korespondencija urednika A. Radića.

Zbornik
*** za Narodni život i običaje južnih Slavena.

Izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu. *****

(10 nđ. poštarina.) 1 for. Polugodišna cijena 1 for. (10 nđ. poštarina.)

2 for. Godišnja cijena 2 for.

2 for. 50 nđ. Kitaraka cijena 2 for. 50 nđ.

Prva polovina trećega sveska (1898) izlazi na početku srpnja *****
***** na 160 strana i 28 slika
s ovim sadržajem:

Rasprave. Kuba I.: Narodna glazbena umjetnost u Dalmaciji. (Nastavit će se.)

Radó A.: Stariji prilozi.

Grada. Lovrenčić J.: Otok. Narodni život i običaji. Surt. Sa 4 slike. (Nastavak. — Nastavit će se.)

Janjčerova Kata: Trebarjevo. Narodni život i običaji. S 29 slika. (Nastavit će se.)

Mañi prinosi. Kulinović Fejzi Mohamed beg: Muhamedanska zemlja u Bosni. (Sa slikom piščevom.)

Zovko Ivan: Hrvastvo u narodnoj uspomeni Hercegovana. (Sa slikom piščevom.)

Vjesnik. Kuljevske novosti. — Od uredništva.

Druga će polovina trećega sveska izaći oko nove godine.

Pretpлата se daje: Jugoslavenskoj akademiji (Uredniku „Zbornika“) u Zagrebu.

nog tipa s etnografskom građom, iako je sazrijevala situacija i spoznaja o potrebi organiziranja muzejske ustanove specijaliziranog tipa, ipak je prošlo još gotovo desetljeće do osnutka prvog Etnografskog muzeja u Splitu (1910. g.), a zatim još niz godina do osnivanja Etnografskog muzeja u Zagrebu, 1919. godine, izdvajanjem etnografskog fundusa iz Narodnog muzeja. U tom razdoblju, dolaskom novih članova, u Odboru počinju rasprave o profilu Zbornika. Radi preopterećenosti Radić napušta urednički posao, a godine 1902. i 1903. urednici T. Maretić i D. Boranić, nastoje ostvariti davnajni zaključak da se, uz građu, objavljuju i studije. Maretićevom preporukom suradnicima da „svoje prinose pišu mjesnim dijalektom“, ili bar „za primjer mjesnog narječja napišu...kratku pučku stvar (...pripovijetku...)“²⁹, načeto je gotovo šezdeset godina dugo raspravljano u Odboru o tome treba li priloge u Zborniku pisati dijalektom ili književnim jezikom. Prilozi, pisani prema Radićevoj Osnovi, opisuju život na selu više ili manje cjelovito, monografski.³⁰ Nakon slobodnog izbora teme za proučavanje, dominantne u prvim etnografskim radovima i studijama, sustav ispitivanja i opisanja etnografske građe bio je određen okvirima Osnove. Radovi toga tipa tvorili su glavninu sadržaja Zbornika i u razdoblju od slijedeće pedeset i dvije godine, u kojima je urednik bio Dragutin Boranić (1902–1954.).³¹ Budući da su urednici do ovoga rata imali zadatak da obilaženjem terena nalaze nove suradnike, za opisivanje građe za arhiv, ili za suradnju u Zborniku, pravilo je bilo, da o svom radu izvijeste Odbor. Boranić koji je bio na čelu Odbora više od 50 godina, izvijesto je 1907. g., „da je područje folklorističkih istraživanja raširio i na stare varoši, koje još danas pokazuju mnoge osobine u životu i običajima, što ih je vrijedno i potrebno pobilježiti“.³² To je bio prvi korak kojim se osim, do tada isključivo proučavane seoske sredine, zahvaćaju i manja urbana središta. To je period novih nastojanja da se skupi što više građe za arhiv i publiciranje u Zborniku prema stručnim uputama urednika. Pozornost se usmjerava ponovno na zapisivanje građe o narodnom životu s aspekta običajnog prava. Upitnice B. Bogišića³³ i A. Radića, koje su koristili i brojni sudionici i

²⁹ Isto, 1902., 30–32; Maretić je bio zadužen da uređuje studije i bibliografiju, a Boranić građu.

³⁰ „Osnovu“ je urednik Zbornika slao u razne krajeve suradnicima za rad. Vidi zapisnike Odbora iz raznih godina, primjerice, sjednica od 10. I. 1911.: „... U Štajersku je na molbu različitih liica poslano oko 15 Osnova, ali oni ne rade za Zbornik, nego za svoj mariborski časopis. Držao sam ipak“ (piše Boranić) „da im Osnovu mogu poslati.“; Sjed. od 9. 11. 1914. – „... Nedić Dobroslav, Tolisa (Bosna), građa koja dolazi u Osnovu pod br. IV, Životne potreptšine...“. Za potrebe rada suradnika Odbora odlučuje se (s. a.) – ad E – „Skuplja se građa i pominje se Osnova, koju će trebati izdati u... ponovnom izdanju“, što je kasnije realizirano. – Vidi D. Boranić, Korespondencija ONŽO, arhiv ONŽO JAZU, sign. S. Z. 102.

³¹ Od 1904. do 1940. Boranić je sam vršio urednički posao. Od 1902. do 1903. Uređivao je Boranić Zbornik zajedno s T. Maretićem. Poslije oslobođenja M. Gavazzi bio je suurednik Boraniću za prvi poslijeratni broj (1949.), zatim 1951., 1953. i 1954. g., a I. Rubić 1950. i 1953. g. za knj. 36.

³² Ljetopis JAZU, 1907., 31. Objavljuje se npr. „Samobor“ M. Langa u 4 nastavka (Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena /dalje ZbNŽO JAZU/ knj. 16/1–19); R. Strohal – „Boljun“, ZbNŽO JAZU XXIII i dr.

³³ B. Bogišić, *Naputak za opisivanje pravnih običaja*, „Književnik“, 3, 1866.; Isti, *Zbornik sadašnjih pravnih običaja kod Južnih Slavena*, JAZU, Zagreb, 1874.

nosioci tog života, u previranjima pred prvi svjetski rat, nisu smatrane najpogodnijima za tematska istraživanja. Držeći da one ne odgovaraju tadanjim „suvremenim naučnim zahtjevima“ I. Strohal piše o „Ustanovljavanju prava koje u narodu živi“, o „značenju riječi u pravu“ i konačno daje svoju „Osnovu za sabiranje građe o pravu, koje u narodu živi“³⁴, dok D. Boranić piše upute za sabiranje „geografičkih naziva“ (1914. g.) koje se šalju suradnicima na teren, kao predložak za zapisivanje građe. Tih godina pristiže u arhiv Odbora i niz rukopisa o narodnoj medicini, a neke stare ljekaruše Odbor dobiva na dar.

Akademija redovito prati rad Odbora za folklor, financijski pomaže terenska istraživanja njegovih suradnika i članova, otkupljuje njihove priloge za arhiv i Zbornik,³⁵ te putem Filologijsko—historijskog razreda traži „točan i raznolik program rada“ Odbora i Zbornika, smatrajući da je taj godišnjak postao „jednostran“. Premda se u drugom desetljeću rada mreža suradnika pojačala i u Hrvatskom Zagorju, Slavoniji, Dalmaciji, Istri, Bosni, Hercegovini, Štajerskoj,³⁶ osjetila se i u Odboru potreba intenzivnijeg i studioznijeg rada. Prvi svjetski rat usporio je intenzitet djelatnosti i onemogućio nastojanja Odbora da priđe organizaciji kvalitetnije suradnje. U to vrijeme zamrla je svaka aktivnost u tom smislu i jedino je objavljivanje radova, koji su već ranije bili otkupljeni i redigirani za Zbornik, ukazivalo na nastojanja da se to tijelo održi. Tako se nastavilo i u prvim poslijeratnim godinama, u kojima je bilo važnijih briga od suradnje s Odborom i zapisivanja etnografske građe.

U Zborniku se objavljuje uglavnom građa pisana po Osnovi ili pak manji etnografski, tematski radovi. Studije o etnogenezi, dijalektološke rasprave i folklorni prilozi, s težištem pretežno na narodnim pjesmama, i dalje su objelodanjivani u „Radovima“ Akademije. Stagnacija se očituje i po tome što Odbor godinama nije dobio nijednog novog člana, što se pojedine odluke o tiskanju priloga te vrste donose na sjednicama Historijsko—filološkog razreda, a i u tome što se Odbor sastaje samo jednom godišnje ili niti jednom.³⁷ Stari suradnici iz redova seljaka, svećenika, učitelja nastavljaju suradnju, šaljući brojnije priloge za arhiv i Zbornik tek u trećem desetljeću. U to vrijeme dobivamo i prvi stručni etnološki kadar u Hrvatskoj, jer katedra etnologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu počinje radom tek 1924. g. Jugoslavenska akademija još je uvijek žarište i pokretač etnološkog rada. Glavna zadaća etnografskih muzeja (u Zagrebu i Splitu) je otkupljivanje, prezentiranje i proučavanje predmeta materijalne narodne

³⁴ Ljetopis JAZU, 23—24, Zagreb, 1910., 66—7; ZbNŽO JAZU, 14, 1909.

³⁵ Ljetopisi JAZU 1904., 1909., 1911., 1913., 1914. i dr. — Izvještaji sa sjednica Odbora. Sredstvima Akademije pokrivali su se troškovi fotografiranja uz priloge radovima u Zbornicima, koji su bili ilustrirani kad god se to moglo ostvariti. Suradnici su, zaviso o veličini i kvaliteti rukopisa predanog Odboru za tisak ili arhiv, nakon recenzije dobivali honorare za svoj rad. Npr. M. Sajvert — 105 Kruna, M. Žuljić — 195 i 120 Kr, N. Novaković — 150 i 200, M. Lang — 600 Kr itd.

³⁶ Zapisnici sjednica Odbora od 10. I. 1911. d. ad A i B, 17. 3. 1913. i dr. godina, Arhiv ONŽO JAZU, Korespondencija D. Boranića, v. bilj. 29.

³⁷ Ljetopis JAZU, 33—6, 82; Isto, 40—1, 18 i d.

kulture. Etnografska i etnološka istraživanja bilo po Radićevoj Osnovi ili izrada tematskih studija o pojedinim segmentima narodne socijalne, kao i materijalne kulture, folklora i dr., ostale su zadaćom Odbora za folklor i Akademije. Monografska istraživanja organiziraju se u Istri, na otoku Pagu, u Kranjskoj (uglavnom od domaćih ljudi).

Izvan djelatnosti Odbora, ali u suradnji s Akademijom, odvija se etnomuzikološki rad Franje Kuhača, koji se od 1877. godine bori za ravnopravnu poziciju muzičkog folklo- ra hrvatskog i jugoslavenskih naroda s umjetničkim glazbenim djelima. Uz njega počeli su terenskim radom i drugi etnomuzikolozi kao što su Bersa, Žganec, Širola, kojima je Akademija u svojim izdanjima publicirala etnomuzikološke studije.³⁸

Premda je trebalo vremena da se stabilizira poslijeratna situacija i da se stvore povoljni uvjeti za istraživački rad, već 1919. godine iskazana je potreba izrade stvarnog indeksa Zbornika, ali se ona ne ostvaruje. Zbornik redovitije počinje izlaziti, donoseći uglavnom već davno otkupljene radove. Istodobno članovi Odbora raspravljaju o unapređenju rada i aktiviraju nove suradnike. Ta je smjena išla u korist kvalitete istraživača, koji su sada uglavnom iz redova etnologa, muzičara, povjesničara, pravnika i drugih stručnjaka, koji su zapisivanjem željeli sačuvati pojedine sadržaje tradicijske kulture. Odbor zato ponovno godine 1937. pokreće pitanje izradbe indeksa za sve knjige Zbornika i planira izradu bibliografije hrvatskih etnografskih publikacija, no ni taj puta ne uspijeva to realizirati. Jedino su nastojanja da se suradnici usmjere u pravcu istraživačkog rada, kojem bi cilj bio znanstvena problematska studija, počela navještavati uspješnije rezultate.³⁹ Drugi svjetski rat ponovno je prekinuo rad Odbora, čiji je rukopisni arhiv do tada postao u jugoslavenskim razmjerima najbogatiji opus zapisa o narodnom životu, običajima, podacima iz materijalne i socijalne kulture, te o narodnim epskim i lirskim pjesmama iz raznih krajeva naše zemlje.⁴⁰

Društveno—političke i ekonomske promjene, koje su se na našem selu događale tijekom narodnooslobodilačke borbe i nakon oslobođenja, uvjetovale su relativnu stagnaciju znanstvenog interesa, pogotovo za narodnu kulturu. U prvom dahu nakon rata zadatak je bio obnova zemlje, a zatim obnova stručnih ustanova. Ipak, u prvih pet poratnih godina već se prišlo ponovnom konstituiranju Odbora za folklor (1949. g.)⁴¹ ali su

³⁸ V. Rad JAZU od 1877—1882, F. Kuhač, *Prilog za povijest glazbe južnoslavenske*; Rad, 1905, 1908 i 1909. — Isti, *Osobine narodne glazbe, osobito hrvatske*; Od 1924. objavljuje radove u Zborniku jugoslavenskih pučkih pobjevaka JAZU V. Žganec i dr., V. Spomenica JAZU 1866—1966., *Etnomuzikologija*, 121—123.

³⁹ Ljetopis JAZU, 50—51, Zagreb, 1937, 17 i 33.

⁴⁰ Z. Šimunović, *cit. dj.*, bilj. 23, 111—117.

⁴¹ Za predsjednika ponovno je izabran D. Boranić, na kojoj funkciji ostaje do svoje smrti, 1955. g. Tajnik je I. Rubić, do 1958. g. kad ga zbog bolesti nasljeđuje V. Žganec. Članovi Odbora su M. Gavazzi, B. Gušić, M. Gušić, B. Magarašević, M. Sremec i V. Žganec. Krajem petog decenija Odbor se popunjava novim članovima suradnicima i akademikima koje delegiraju razni Odjeli Akademije — Stj. Pavičić, A. Mohorovičić, J. Andreis, Lj. Babić, M. Mirković (1958), I. Krbek (1962).

se počele formirati i druge stručne, znanstvene i kulturne institucije i društva. Etnografski muzej u Zagrebu u čijem je osnivanju sudjelovala Jugoslavenska akademija, sudjeluje sada, početkom šestog desetljeća, u stvaranju Instituta za narodnu umjetnost. To je vrijeme ponovno značajno za daljnji razvitak etnologije kao znanosti.

Od zanosa prvih skupljača i proučavatelja tradicijske kulture prošlo je dosta decenija. Kratki osvrt na taj razvojni put ukazuje na mnoge dileme o sadržaju i metodama rada, o znanstvenoj metodologiji, na obilje građe, ali i nedostatak studija, na znanstvenu zrelost organizatora i članova Odbora Akademije, ali i na neadekvatan profil većine suradnika itd. Međutim, pokazuje i neke vrlo konkretne rezultate, neophodne za današnji znanstveni rad, a to je, osim Zbornika, do danas najbogatiji rukopisni arhiv na Balkanu s dragocjenom rukopisnom dokumentacijom o narodnoj tradicijskoj kulturi. Premda su u to davno doba građu zapisivali laici—seljaci i laici (za etnografski rad) iz redova inteligencije, usprkos uglavnom stalnim uputama i njihovim kontaktima sa članovima Odbora, ona nosi sve dobre i loše strane prvih koraka na putu razvoja neke znanosti. S jedne strane, pozitivno je što je stvorena vrlo široka mreža suradnika na selu, i što su ti ljudi, uglavnom, bili dobri poznavaoци narodnog života. Loše je, međutim, što ti zapisivači svoga vlastitog života nisu mogli imati onu potrebnu distancu prema materijalu koji su opisivali, jer su u njemu svakodnevno bili, što nije moglo biti kontrole podataka, jer je sa svakog lokaliteta bilo premalo suradnika. Loše je i to, što je morala i tada postojati tendencija mimikrijskog iskrivljavanja pravog stanja stvari u pitanjima koja su se ticala nekih oblika obiteljskog i društvenog života i običaja, pa je radi težnje za izjednačenjem s „višim“ sredinama i iz osjećaja manje vrijednosti nužno dolazilo do idealiziranih iskaza. Danas više nismo u mogućnosti kritički i objektivno procijeniti vrijednost tih podataka. Moramo ih uzeti kao točne, sve dok nam naša vlastita ili suvremena građa ne dokaže suprotno, iako riskiramo da se to za mnoge sadržaje nikada ne dokaže. Donekle se lakše može razlučiti subjektivni stav opisivača seoskog života, koji su pripadali višim društvenim krugovima, jer su se takvi suradnici teško mogli ustegnuti od komentara i vrednovanja nekih tradicijskih normi, oblika ponašanja i sl. Ipak, i samo postojanje tih zapisa, omogućuje nam da stvorimo više ili manje cjelovitu sliku tradicijskog života i da je usporedimo s današnjim prilikama. Takav razvoj čini se neophodnim, iako možda polaganim, jer se svaka akcija za etnološki znanstveni rad, od prvog natječaja nadalje, pokazala kao preuranjena. Kad usporedimo rad samih Iliraca na terenu i rezultate njihove suradnje s kazivačima, pa istraživanja članova Odbora za folklor s profilom građe dobivene od brojnih suradnika, zaključujemo da je velika većina suradnika bila kadra dati jedino etnografsku, čistu, ali često nedovoljno potpunu građu, zadanu uputama koje je primala usmenim ili pismenim putem.

Članovi Odbora imali su veliko razumijevanje za narodnu kulturu, od prvih godina sami su se učili specifičnim metodama istraživačkog rada. Znanstveno obrađuju tradicijske sadržaje zavisno o profilu svoje stručnosti — a s historijskog, geografskog, filološkog, muzičkog i drugih aspekata. S razvitkom djelatnosti Odbora nisu, na žalost, gotovo nikada rasle i financijske mogućnosti za taj rad. Odbor je od svog osnutka bio mala interdisciplinarna jezgra, koja je na temelju zajedničkih razmatranja dolazila do zajedničkih zaključaka, prema kojima je usmjeravala i rad suradnika na zapisivanju građe.

11 Dubavoviska, 20
897.

Canalese
Konavbanin
u staro Doba.

Mnogo čieni gospodine!

Evo sam' uz to
pitanya za roglenje,
na in za tajno
sao tako slati i
ucappijeda. Moglo se
opršivnje, ali ne bi
nikada ina kraj.
Neka pitanja pri:
vidu izgledaju novo
objena, ali to je
nagalo radi sveze.
Ali sam' se čine
suvišna, a vi neka
ispruštite. Na znate
kako se hraneži
pave veristički pro-
lom, pa i isti su
Njema objelodunili
odrugijeh članaka u
Vest. d. i. Vest. Bes. uz
slike i t. d., a ja sam
o tomu pismičao
u slijeganju, jer bi

Arhivoga, pa za to od
male pište i M. O.
Luigi Marini, in
Luini, da vam po-
šlje fotografija i
originalnih rezova.
Kaj mi je on obljubo-
dal, da se vam poslati
skolimo prej. —

Tu je rječi, n. p. tu
sle i. s. Tumačim po
Spovisov rečniku,
in i ja jih dobro
poznam, kaovti
što sam mnogo pre-
tovao po Breg-
osni. — Najbolje je,
da etkad njih ime
nje poverenike i
Dopisnička zbornik
pa će tako stvar
ići u red. Pošaljite
mi nekoliko osnova
te in jih razdijeliti
mi težim i popovna.
Niho će mi biti, da
budem koristan ovo
mo velikom^u, te vam
se u to ime prepom-
iam kao vaš o. št.
Mit Kubitz - Čuković

Nije u to rano doba ni moglo biti svijesti o potrebi multidisciplinarnog pristupa građi. Takav je pristup nastavljen i u prvim poslijeratnim godinama. Akademija dodjeljuje financijska sredstva za izvršenje plana rada Odbora, koji istraživanjima zahvaća cijeli teritorij Hrvatske i neke regije u drugim republikama. Uz obnavljanje sakupljačkog rada, motiviranog sviješću o potrebi zapisivanja tadanjih oblika tradicijskog života, koji je stajao na pragu novog socijalističkog razvoja, sazrijeva potreba novih metoda rada, o čemu Odbor intenzivno raspravlja na svojim sjednicama u toku niza godina.

Peti i šesti decenij našeg stoljeća bili su presudni za razvoj etnološkog rada i znanosti. Promjene imena „Odbora za folklor“ ukazuju na dileme i diskusije o sadržaju i metodama rada, na svijest o potrebi proširenja interesa na širi tradicijski sadržaj. Novo ime — „Odbor za folklor i antropogeografiju“ (g. 1950.) — ne ostaje dugo, već se 1953. g. ponovno mijenja ime u „Odbor za narodni život i običaje“, koje više odgovara potrebnom rasponu rada. U tom razdoblju, kad Odbor opet preuzima inicijativu za organizaciju znanstveno—istraživačkog rada, Matica Hrvatska predaje mu sav svoj rukopisni arhivski materijal, u kome je najbogatiji fundus epskih narodnih pjesama iz raznih krajeva naše zemlje. Istodobno članovi Odbora odlučuju o izdavanju edicije „Monumenta ethnographica“ (koja do danas nije realizirana, unatoč tome što su studije bile priređene za tisak i recenzirane). U želji da se snažnije krene u razvoju etnološkog i etnografskog rada, članovi Odbora prvenstveno nastavljaju osnovnu funkciju redakcijskog tijela za objavljivanje radova u Zborniku i recenziranje, za otkup rukopisa za arhiv. Ujedno planiraju terenska istraživanja prema vlastitom interesu i području rada, zavisno o istraživosti terena. Ponovno se, kao u prvim danima, financiraju terenska istraživanja studenata etnologije i mladih etnologa, te se njihovi izvještaji pohranjuju u odborski arhiv. Problem znanstvenog pristupa i istraživanju i organizacije mreže suradnika svraća pažnju na jedinu kompletniju, postojeću Osnovu A. Radića, i otvara diskusiju o njezinoj pogodnosti za ponovno tiskanje i upotrebu kao upitnika za rad. Ujedno I. Rubić piše „Uputstva za antropogeografsko ispitivanje našeg naroda“, koje do tada nije ulazilo u okvir rada Akademije.⁴² Ovi problemi, kroz dva desetljeća, predmet su diskusija članova Odbora čiji rad usmjerava predsjednik Branimir Gušić.

Obnavljanje Zbornika nije zadovoljilo želje članova Odbora i potrebe za objavljivanjem etnoloških, etnomuzikoloških, antropogeografskih i folklornih studija. Zbornik je u Hrvatskoj, nakon prestanka izlaženja publikacije Etnografskog muzeja u Zagrebu („Etnografska istraživanja i građa“), ponovno jedina edicija koja s većim ili manjim prekidima izlazi od osnutka Odbora. Po treći put se stoga pokušava organizirati izrada indeksa pojmova u Zbornicima, ali se za rad smatra nužnim osnivanje Etnološkog instituta pri Odboru.⁴³ Odbor počinje djelovati u nekoliko komisija koje se formiraju prema potrebi (za dodjelu sredstava za terenski rad, za Indeks Zbornika), zatim organi-

⁴² Zapisnici sjednica ONŽO JAZU, od 3. 11. 1951. i 10. 4. 1952. Arhiv ONŽO.

⁴³ Prvi put se postavlja taj problem na sjednici ONŽO od 1. 11. 1952. a do osnivanja Zavoda pro— što je 11 godina (8. 11. 1963.). Predsjednik je B. Gušić, tajnik V. Žganec, članovi: J. Andreis, Lj. Babić, F. Čulinović, M. Gušić, B. Magarašević, M. Mirković, A. Mahorovićić i S. Pavičić.

zira ekipna interdisciplinarna kraća istraživanja u kojima sudjeluju članovi Odbora,⁴⁴ priređuje diskusione večeri s izlaganjem članova o vlastitim znanstvenim spoznajama,⁴⁵ kao što je to poticao F. Rački u vrijeme osnivanja Odbora. Od samog osnutka Zbornika povremeno su se vodile diskusije o tome, treba li Zbornik donositi samo građu ili bi trebalo donositi također studije o problemima i rezultatima istraživanja raznih profila tradicijske kulture, da li prilozi treba da budu pisani dijalektom ili književnim jezikom i u kojoj mjeri donositi primjere, da li je Zbornik potrebniji kao etnološka publikacija ili kao priručnik za građu o dijalektima i jeziku, da li treba da je časopis ili godišnjak i sl. U osamdeset godina postojanja Odbor je raspravljao o načinu rada i objavljivanja radova, što svjedoči o stalnom nastojanju na unapređenju metoda terenskoga i znanstvenoga rada. Do proslave 100. godišnjice Jugoslavenske akademije, 1966. godine,⁴⁶ Odbor je, čini se, došao do jedinstvenih pogleda na daljnji rad i razvoj. Bio je sposoban da organizira suradnju s postojećim etnološkim i folklornim institucijama i drugim akademijama u Jugoslaviji i izvan nje, postao je sposoban da izgrađuje nove metode rada,⁴⁷ zadane novim sadržajem, izraslim na izmijenjenim proizvodnim odnosima, promjenama životnog prostora i društvene sredine, kao i promjene čovjekove ličnosti. U postojećim muzejima obogatili su se fondovi etno—građe, koja je postala predmetom mnogo većeg interesa nego što je do tada bila, zahvaljujući između ostaloga i nagloj urbanizaciji sela, kao i migracijama seoskoga stanovništva u grad, te nestajanju materijalnih tradicijskih predmeta.

Približavajući se šestom desetljeću, kadar mladih educiranih etnologa u Hrvatskoj i Jugoslaviji, postao je dovoljan da realizira ideju o obnavljanju nekadanjeg etnološkog društva. Prosinca iste, 1958. godine, u Hrvatskoj je osnovan ogranak tog društva, sada-nje Hrvatsko etnološko društvo, po ugledu na organizaciju Saveza folklorista Jugoslavi-

⁴⁴ Okolica Križevaca — 1953, Koprivnice — 1954, i 1958. Svake godine dodjeljuje se novčana pomoć za terenski rad studenata etnologije i drugih stručnjaka—suradnika, koji su dužni podnijeti izvještaj o radu i sređenu terensku građu. Rad na indeksu počeo je siječnja 1956. g. i do 1960. g. obrađeno je 27 svezaka Zbornika.

⁴⁵ Godine 1957. održana su četiri javna predavanja u auli JAZU, 1961. proslava 50—godišnjice smrti F. Kuhača, a 1966. g. ciklus predavanja i prikaz običaja Ljelje povodom 100—godišnjice JAZU.

⁴⁶ B. Gušić, *Narodni život i običaji*, Spomenica JAZU 1866—1966, 117—123. Po prvi put Odbor, osim članova delegiranih od Akademije i suradnika, stručnjaka srodnih struka, ima u svojim redovima etnologue i folkloriste, ali kao vanjske članove uključene u rad. U periodu od 1951—1961. arhiv ONŽO popunjen je sa nova 34 rukopisa (Sign. N. Z.)

⁴⁷ Suradnici Odbora gotovo isključivo su stručnjaci, a rukopisi se otkupljuju za arhiv od autora sa sela samo nakon recenzentskog postupka na temelju ocjene kvalitete etnografskih opisa. M. Gušić je zadužena za organiziranje tima etnologa na izradi indeksa ZbNŽO, za što je izvršena tematska podjela građe u Zbornicima, ali se rad zbog financijskih teškoća ne završava. Skupna etnološka istraživanja etnologa i folklorista organizira Odbor u raznim regijama, i pomaže individualna istraživanja stručnjaka. Izradu nove metodologije postavlja (1960. g.) ovaj Odbor kao zadatak novoosnovanom Međukademijskom odboru za proučavanje života i običaja, pa se od 60 planiranih suradnika na tom značajnom poslu uključuje njih 14 iz Hrvatske (B. Gušić, M. Gušić, M. Gavazzi, B. Bratanić, V. Čulinović—Konstantinović, V. Žganec, J. Radauš—Ribarić, P. Gabrić, Z. Lechner, I. Ivančan, J. Bezić, O. Mandić, F. Čulinović i M. Bošković—Stulli.

I.

12, 13. i 14. kolovoza prošao sam Brgovci,
kontrolirajući Račičevu grotu i snimajući
fotografije. Prošao sam na sela, koja
obuhvaćaju većinu gruta: Alčini, Viška
Juga, Vranov dol, Brodi dol, L. Janur,
Travnici, Celina, Malunje i t. d. Kola
i fotografske potpizotine izronile su
više preko 29 list., i to mi je g. tajnit
pravo računu isplatio. Fotografija
sam posredio oko 40, najkarakteristi-
kističnije i najpotrebnije.

II.

Dr. Primorac namudio se Skadler
mići i običaj je izvodio. On je
dosada poslao za ilustracij Stipčeve
grute (sela iznad Velehita) 27 al.,
za Barleta (vela gruta imamo) 7 al.,
za Braci (Milina) opet 7 al., zajedno
41 fotografiji. Još je poslao slike
iz Žerovaka (Urdabčeve grute) i običaj,
da će upravan svake parice snimati
slike po dogovoru. Ne traži ništa,
slike se ne će na upotrebiti, al.
veći broj njihov.

Zachvat

III.

Boravci u Sanibornu i u Brgovci,
naravno sam se i u Šumberak, te
na nasos oglednoj primorac Špi
Hraniborica, i Kaste, za podriče
opine Lošice; u dogovor sam sa Štamić
za opine Kalje. Ovo su gotokontrol.

je i njegovih republičkih društava. U drugu polovicu stoljeća ušli smo sa tri nove etnološke i folklorne ustanove: Institutom za narodnu umjetnost, odnosno Zavodom za istraživanje folkloru, Etnološkim zavodom Filozofskog fakulteta i Etnološkim zavodom Akademije, kojih se programi rada nadopunjuju. Iz Etnološkog društva Jugoslavije izrastao je Centar za etnološki atlas Jugoslavije, danas pri Filozofskom fakultetu u Zagrebu. U Ogranku za Hrvatsku Etnološkog društva Jugoslavije stvara se u to vrijeme radna grupa članova koja do danas djeluje, kao Komisija za muzejska i konzervatorska pitanja, na problemima od vitalnog interesa struke. Sve to, kao i nicanje malih brojnih etno—zbirki, rezultat je novog sazrijevanja društvenih prilika i potrebe za intenzivnim čuvanjem i proučavanjem narodne tradicijske kulture u svim njezinim vidovima. Počela je intenzivnim istraživačkim radom plejada stručnjaka — etnologa, ali se istodobno smanjio broj etnografa — zapisivača folklornih tradicija, običaja i života sela. Mnogi se od postavljenih planova nisu ni do danas ostvarili. Možda su bili samo nužna faza u sazrijevanju znanstvene misli?

Osvrćući se unatrag, na početke etnografskog i etnološkog, odnosno folklorističkog rada, čini mi se da ni jedno desetljeće nije prošlo bez intenzivnih promjena, barem u nekom od profila života, odnosno bar u nekom od segmenata znanosti o životu i kulturi stanovnika sela.

Zadatak je svake znanosti da najprikladnijim metodama proučava procese transformacije društva i pokuša dati smjernice budućeg razvoja. Dileme su urodile stanovitom nesinhronošću u ciljevima rada i metodološkom opredjeljenju.⁴⁸ Uz sagledavanje problema s kulturno—historijskog stanovišta, prisutni su i drugi profili suvremenih znanstvenih pristupa. Migracije i mikromigracije seoskog stanovništva najnovijeg doba na relacijama selo—grad, u bližim i velikim razmjerima, najsnažniji su pokretač napretka, u kome interakcija ruralnih i urbanih sadržaja stvara novi kulturni amalgam. Znanost mora biti sposobna da prati te promjene, pa su zato krize i raščišćavanje pojmova korisni. Etnologiji i folkloristici stalno nedostaju kadrovi što stvara značajne probleme u radu.

Sazrijevanje društva kao cjeline u vrednovanju tekovina svoje vlastite tradicijske kulture svakako je izraz razvoja te sredine, ali u stanovitom smislu i otežavajući faktor za čuvanje i proučavanje tekovina te kulture. S jedne strane, materijalni predmeti nalaze novu funkciju u kontekstu zabave i ukrasa. S druge strane, pojedini običaji i institucije socijalne kulture ili hiperbolično prerastaju u megalomanske izražaje ekonomske situiranosti (pri svadbi, npr.), ili se svjesno nastoje lažno prikazati u obliku i funkciji sličnoj urbanom stilu života. Folklorni sadržaji mijenjaju se pod utjecajem sredstava javnog komuniciranja, prenose i usvajaju sadržaji bližih i daljnjih društvenih, etničkih i regionalnih sredina. Sve je to imperativ da se pristup istraživanju problema i sadržaja tradicijske kulture mijenja, kao i metode istraživačkog znanstvenog rada.

⁴⁸ Prigodom proslave 10—godišnjice Ogranka Etnološkog društva Jugoslavije, tadanji predsjednik M. Išgum konstatirala je, da je u tom razdoblju „pored iznošenja etnološkog materijala promatranog sa stanovišta kulturno—historijske problematike, dolazi do izražaja i drugačije tretiranje“ — Zagreb, 1969. (Arhiva HED—a).

Danas, kad postoji više etnoloških i folklorističkih ustanova, više stručnih organizacija i društava, Odbor za narodni život i običaje⁴⁹ nužno gubi svoju nekadanju ulogu glavnog organizatora etnoloških, folklornih, dijalektoloških, etnomuzikoloških istraživačkih akcija, ali zadržava funkciju pomagača i inicijatora društveno potrebnijih djelatnosti. Svaka veća institucionalna jezgra postala je središte istraživačkog rada ili predstavljatelj nekog sadržaja naše kulturne baštine.⁵⁰ Živimo u vremenu kad tradicijski sadržaji, u nastojanju da budu zadržani u životu, mijenjaju nekadanju osnovnu funkciju, ali ujedno neki od njih (osobito iz područja socijalne kulture) utječu na proces transformacije suvremenog čovjeka u ruralnim i urbanim sredinama. Dok je u poslijeratnom razdoblju pažnja istraživača bila usmjerena na proučavanje predmeta materijalne kulture, koji su nestali ili bili u nestajanju, danas se znanstveno zanimanje znatnog kruga etnologa i folklorista usmjerava na sadržaje društvenih odnosa, međusobnih oblika komuniciranja, obiteljskog života. Ako je u prošlom stoljeću interes raznih struka bio nužan u proučavanju sadržaja tradicijske kulture, i danas multidisciplinarni rad postaje nužnost. Uz klasične etnološke pristupe, zakon opstanka diktira znanstveno proučavanje u smjeru korištenja rezultata kao osnove za planiranje općeg društvenog razvitka u neposrednoj budućnosti. Svaka karakteristična faza društveno—historijskog razvoja davala je pečat znanosti, ostavljajući joj relativno slobodan izbor metoda rada u iznalaženju znanstvene istine. Današnja intenzivna faza preoblikovanja socijalnog, ekonomskog, psihološkog i kulturnog profila današnjeg čovjeka logično usmjerava pozornost stručnjaka na znanstveno proučavanje ovih problema, analizu promjena institucija socijalne kulture, usporedbu starih poznatih sadržaja s današnjima, promatranje uzroka i puta njihove transformacije u suvremeno stanje. Od univerzalnosti, koja je na prijelazu stoljeća bila podržavana putem upitnica tipa „Osnove“ za proučavanje širokog dijapazona tradicijske kulture, nužno je razvoj znanosti tekao u pravcu subspecializiranog promatranja određenog kompleksa sadržaja.⁵¹ Pojedine specializirane struke unutar

⁴⁹ Umiranjem svojih članova Odbor za NŽO gotovo prestaje postojati, ali ga Akademija u drugoj polovici sedmog desetljeća opet nastoji revitalizirati, i akad. A. Mohorovičić kao njegov novi predsjednik radi na ostvarenju tog zadatka.

⁵⁰ Zavod za istraživanje folkloru svakako je timom svojih stručnjaka obuhvatio razne grane znanosti na proučavanju istog sadržaja i time, a ne samo modernim pogledima na proučavanje folklornih tradicija, objavljivanima u radovima vlastite edicije — „Narodna umjetnost“, osigurao sebi specifično mjesto u krugu znanstvenih i stručnih institucija. „Lado“ je primjer uspjeha u prezentiranju folkloru (jednom od načina, tj. adaptaciji folkloru scenskom izvođenju s minimumom gubitka učinka izvornosti), institucija koja koristi stručne i znanstvene rezultate proučavanja tog sadržaja. Specifični zadaci zavoda za zaštitu spomenika kulture proizašli su iz specifičnih potreba jedne određene kulturno—historijske epohe u kojoj su procesi transformacije života zaprijetili propadanjem tradicijskog kulturnog inventara i građevina specifične kulturne vrijednosti. Etnolog u tim institucijama pionir je u svom poslu, prisiljen da stvara kriterije svog rada, organizira timski rad i suradnju s etnološkim muzejskim ustanovama.

⁵¹ Razvoj društva tekao je u tom smjeru, kao i razvitak drugih znanstvenih disciplina, stoga se i etnologija nužno priklanja promjenama predmeta svoga istraživanja. Tehnike istraživanja ponavljaju se samo u površnoj usporedbi. Današnje upitnice, specializirana pitanja za pojedine okvire tradicijskog sadržaja, osim u materijalnoj kulturi, koriste se u fazi priprema na istraživanje, a ne kao diktirani okvir rada. Ujedno, metode današnjeg istraživanja specialnog sadržaja nužno obuhvaćaju i sve činjenice i zbivanja koja utječu na istraživani sadržaj, osiguravajući time sagledavanje kompleksnosti pojave.

etnologije donose danas društvu brže i konkretne koristi, npr. u akcijama zaštite spomenika kulture, u području folkloru i prezentacije folklorne baštine i sl. Populariziranje tog kulturnog sadržaja, danas kad živimo u drugačijoj materijalnoj i kulturnoj fazi, ima svoje duboko opravdanje, jer upoznavanje široke baze naroda s vlastitom kulturnom prošlošću omogućuje ujednačeniji proces kulturnog razvoja i njegov kontinuitet. I u ovom kratkom historijskom pregledu etnoloških istraživanja i interesa za narodnu kulturu, osjeća se da su faze intenzivnog stručno—organizacionog i znanstvenog rada gubile svoju jačinu zavisno o općoj društveno—političkoj stabilnosti, snazi ili depresiji na našem području.

Krug stručnjaka danas je, logično, mnogo širi, nego u vrijeme kad je započeo etnografski i folklorni rad, i prikladnije je educiran. Međutim, sadašnjost stavlja pred nas mnogo složenije zadatke, koji nas snažno sile da prilagođujemo metode našega rada i metodološku orijentaciju kompleksnosti prirode stvari, kao i na usku suradnju sa srodnim strukama u timskom radu. To znači da smo prisiljeni mijenjati naše dosadašnje poglede i metode rada, tražimo adekvatni način za rješavanje znanstvenih problema. Ostvarenje toga ovisi u mnogome i o prihvaćanju ovih stavova od strane drugih — etnologa, folklorista, srodnih struka, ustanova, a dijelom i o razumijevanju šire društvene sredine, te o materijalnim sredstvima i strukturi kadrova i njihovoj brojnosti.

Ovime smo željeli ukratko dati pregled razdoblja od preko 165 godina etnografskog rada i interesa za narodnu kulturu, približno 140 godina stručnog i amaterskog djelovanja u Maticama, te preko 90 godina organiziranog znanstvenog proučavanja, 70 godina od osnivanja prvih etnografskih muzeja u Hrvatskoj i 55 godina kontinuirane nastave etnologije na zagrebačkom sveučilištu. Tokom posljednja tri desetljeća kulturno—umjetnička društva populariziraju folklornu tradiciju, a nešto je mlađi Zavod za istraživanje folkloru. Stručno etnološko društvo djeluje već dva desetljeća, kao i Etnološki zavod u Zagrebu, zatim Zavodi za zaštitu spomenika kulture i neke muzejske ustanove u Hrvatskoj. Najmlađa u tom nizu je Organizacija mladih istraživača, unutar koje djeluje skupina mladih budućih etnologa, na koje će se morati računati. Proteklo je razdoblje puno zbivanja, organizacijskih, stručnih i znanstvenih napora. Iako se razvoju interesa etnologije kao znanosti kretao uglavnom u smjeru pozitivnog razvoja, od pozitivističkog pristupa do kritičke analize i komparacije pojava, ipak današnjim stanjem struke i znanosti ne možemo biti zadovoljni. U odnosu na druge srodne društvene znanstvene discipline, i u odnosu na kretanje etnologije u nekim drugim našim republikama, stanje u Hrvatskoj pokazuje stanovito zaostajanje (poželimo da je to faza pred novo sazrijevanje u razvoju). Ponovno, dakle, stojimo odgovorni pred rješavanjem klasičnih i novih problema, koje nam naša građa pruža. Na početku novog decenija — u kojem će se, svakako, nastaviti proces društvenog i kulturnog prilagođavanja tradicijskog čovjeka novim uvjetima života, ali u kojemu će se neminovno i pripadnik urbanih sredina morati prilagoditi mijenama pod utjecajem unesenih elemenata tradicijske, osobito socijalne kulture — prilika je ne samo da kritički sagledamo prošla zbivanja, već i naše vlastito mjesto i sudioništvo u tom razvojnom procesu. Da kritički sagledamo u kolikoj mjeri je naš rad svrsishodan i etnološki (a ne samo etnografski), u kojoj su mjeri metode prikladne za rješavanje problema koje miješanje kulturnih profila danas nameće, da bi i rezultati tog rada bili društveno korisna osnovica za neposredno planiranje kulturnog razvitka i doprinos općem razvoju znanosti.

HISTORICAL REVIEW OF ETHNOLOGICAL INVESTIGATIONS AND INTEREST IN FOLK CULTURE IN CROATIA

Summary

This work reviews a 165 years long period of real interest in folk culture in Croatia, as well as ethnographic work which is of about same age. The author has also analysed conditions that led into establishment of „Matica Ilirska” and Yugoslav Academy of Sciences and Arts in Zagreb as a center of organization, at first ethnographic and later scientific thought about methods, and the subjects of investigation involved. Finally, a post-World War II development of scientific work and institutions, whose basic aims are investigations of traditional culture, its developmental processes and its today state, especially from the ethnological, ethnosociological, ethnomusicological, folkloristic and ethnogeographical aspects is analysed.